

MODERN ZAMANLAR ve VEBLEN*

Volkan KAYMAZ

Yıldız Teknik Üniversitesi, Doktora Öğrencisi, volkankaymazvk@gmail.com

Ercan EREN

Yıldız Teknik Üniversitesi, İktisat Bölümü, Öğretim Üyesi eren@yildiz.edu.tr

Başvuru Tarihi/Application Date: 17.07.2018

Kabul Tarihi/Acceptance Date: 25.12.2018

ÖZET

Büyük Buhran öncesi dönemde toplumsal dönüşümler gerçekleşmiş, teknolojinin gelişimi kitlesel üretim faaliyetlerini arttırmış, büyük şirketler kazançlarını reel üretim faaliyetlerinin yanında finans sektöründe değerlendirmeye başlamıştır. Modern Zamanlar filmi, böyle bir dönemi resmetmiş ve krizin sonuçlarını toplumun gözünden anlatmıştır. Bu makalenin amacı, ortodoks iktisatın kabullerine eleştirel bir yaklaşım getiren ve Kurumsal İktisat'ın kurucusu kabul edilen Veblen'in iktisat anlayışını, dönemin ekonomik ve sosyal şartlarını büyük ölçüde yansıtan Modern Zamanlar filmindeki anlatım temelinde somutlaştırmak, Veblen'in iktisat literatürüne katkılarını film ile ortak noktaları esas alarak tartışmak ve ekonomik krizlere neden olan davranışları analiz etmektir.

ABSTRACT

In the pre-Great Depression period, social transformations took place and the development of technology increased the mass production activities. Large corporations have started to transfer their profits in the financial sector as well as in real production activities. Modern Times depicted this period and described the consequences of the crisis in terms of society. The aim of this article is to embody Veblen's theory of economics by adhering to the Modern Times, which reflects the economic and social circumstances of the period and to analyze the behavior of individuals that led to economic crises.

Anahtar Kelimeler: *Thorstein Veblen, Modern Zamanlar, Kurumsal İktisat.*

JEL Sınıflandırması: B25, G10, N22.

Keywords: *Thorstein Veblen, Modern Times, Institutional Economics.*

JEL Classification: B25, G10, N22.

* Bu çalışma Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde yazılmış olan doktora tezinden üretilmiştir.

1. Giriş

1889-1977 yılları arasında yaşamış olan ve Modern Zamanlar filmini 1936 yılında çeken Charlie Chaplin, ekonomide büyük dönüşümlerin gerçekleştiği yıllarda yaşamış ve 1929 Büyük Buhranı'na tanıklık etmiştir. Chaplin, sinema endüstrisinin gelişimi neticesinde daha iyi iş imkanları nedeniyle İsviçre'den göç ederek ABD'ye yerleşmiş; ancak hiçbir zaman vatandaşlık başvurusunda bulunmamıştır. 1934-1975 yılları arasında faaliyet gösteren Amerikan Karşıtı Faaliyetleri İzleme Komitesi (HUAC) tarafından komünist olduğu ileri sürülmüş ve Amerikan istihbarat ve güvenlik gücü Federal Soruşturma Bürosu (FBI) tarafından yaşamı boyunca takip edilmiştir. Toplumsal sorunlara önem veren Chaplin, Modern Zamanlar filmi ile kitlesel üretim faaliyetlerini, fordist üretim sistemini, aşırı tüketimi, ve artan gelir eşitsizliğini eleştirmiştir. Yükselen işsizlik oranlarının toplumsal huzursuzluğa yol açtığı, sendikal faaliyetlerin arttığı, grevlerin ve toplumsal eylemlerin arttığı bir dönemi filmlerinde resmetmiştir.

1857-1929 yılları arasında yaşayan Veblen, tıpkı Chaplin gibi ABD Ekonomisi'nde hem mal hem de finansal piyasalarda büyük değişikliklerin gerçekleştiği bir dönemde yaşamıştır. Kitlesel üretim faaliyetlerinin başladığı 20. Yüzyılda, bankacılık sistemi yeniden yapılanmaya başlamış ve kurumsal dönüşümler gerçekleşmiştir (Davanzati, 2014, 2). Göçmen bir aile çocuğu olması, asosyal davranışlar sergilemesi çalışmalarında da kendisini göstermiş; sosyal yapıdaki dengesizlikler, iç güdüler ve insan davranışları çalışmalarının esas konularını oluşturmuştur. Çok yönlü bir düşünür olması ilgi alanının sadece Ortodoks İktisat anlayışı sınırlarının içerisinde kalmasını engellemiş, antropoloji, sosyoloji ve psikoloji bilimlerinden faydalanarak Kurumsal İktisat'ın kurucusu olmuştur. Veblen'in, Modern Zamanlar filmini izleme şansı olmasa da Chaplin ile ortak düşünceleri olduğu, en azından ikisinin de mevcut sisteme eleştirel gözle baktıkları kolayca anlaşılabilir. Veblen, gelirin adaletsiz dağılımı üzerine çalışmalar yapmış, üretim süreçlerinin değişimi ve doğurduğu sonuçları incelemiş, 1929 Buhranı'na yol açan nedenleri analiz etmiştir.

Bu makalenin amacı, Ortodoks İktisat'ın kabullerine eleştirel bir yaklaşım getiren, Veblen'in iktisat anlayışını, dönemin ekonomik ve sosyal şartlarını büyük ölçüde yansıtan Modern Zamanlar filmindeki anlatım temelinde somutlaştırmak, Veblen'in iktisat literatürüne katkılarını, film ile ortak noktaları esas alarak tartışmak ve ekonomik krizlere neden olan davranışları analiz etmektir.

2. Evrim ve Devrim

Filmin başlangıcında “Modern Zamanlar endüstri ve bireysel teşebbüsün hikayesidir. İnsanlık mutluluğu bulma mücadelesi veriyor.” ifadesi yer almaktadır. Filmde kapitalizmin yeni bir türe evrilmesi, bu dönüşüm süreci içerisinde bireylerin çevrelere uyum sağlayarak var olma mücadelesi vermesi konu alınmıştır. Toplumsal dönüşüm bireyleri mücadeleye zorlamış, üretim tekniklerinin farklılaşmasının getirdiği ekonomik düzene adapte olunmasını zorunlu kılmıştır. Mücadele kavramına Chaplin gibi önem veren ve sosyal yapının değişim sürecini “var oluş mücadelesi” (Veblen, 2005, 125) olarak tanımlayan Veblen, doğal seçim süreci içerisinde kurumların, düşünce alışkanlıklarının ve davranış kalıplarının değişime uyum sağladığını, bireylerin de bu süreç içerisinde çevrelere adapte olduğunu düşünmüştür. Darwin'in biyolojik evrim yaklaşımını ekonomi bilimine uyarlamayı amaçlayan Veblen, böylece evrim anlayışının iktisadi davranışları ve sosyal davranışları etkilemesini hayatın bir parçası olarak kabul etmiştir.

Filmde modern zamanlar kavramı işlenmekte ve sorgulanmakta teknolojik ilerlemenin beraberinde getirdiği sorunlar tartışılmaktadır. Toplum açısından kabul edilen “modern zamanlar” kavramı süreç içerisinde değişmekte, bugünün modern zamanları geleceğin ilkel zamanları haline gelmektedir. Modern zamanlar, kavram açısından olumlu özellikler taşısa da doğurduğu sonuçlar toplum açısından sadece iyi olmamış, ekonomik ve sosyal açıdan bir takım sorunlar ortaya çıkarmıştır. Filmde de toplumsal bir dönüşümün beraberinde getirdiği sorunlar, makineleşmenin ekonomik sisteme olumlu-olumsuz katkıları, işçiler üzerindeki etkileri gibi konulara değinilmiş, bunun yanında artan işsizlik, sendika grevleri ve ayaklanmalar gözler önüne serilmiştir. Dolayısıyla

toplumsal hayat, ekonomi ve toplumu oluşturan kurumlar sürekli bir değişim geçirmekte ve bireyler bu değişimlere ayak uydurma çabası içine girmektedir; ancak ilerleyen zaman ve teknolojik gelişme sadece ilerici sonuçlar doğurmamakta toplumun bazı kesimleri veya yeniliklere uyum sağlamayan şirketler üzerinde olumsuz sonuçlara da yol açabilmektedir.

Ortodoks İktisat tarafından o döneme dek pek tartışılmayan evrim ve toplumsal dönüşüm konusu alternatif iktisat yaklaşımları tarafından ele alınmıştır. Veblen, toplumun içerisinde bulunduğu Modern Zamanlar'a gelene kadar ekonominin değişimler geçirdiğini gözlemlemiş, ekonomik sistemin statik olmadığını düşünmüş ve evrim konusu üzerine tartışmalar yürütmüştür. Evrim anlayışı Darwin'e göre, doğal seçim, mutasyon gibi canlılarının dönüşümünü ve farklılaşmasını konu almaktadır. Bu farklılaşma ortalama bir insan ömrünü direkt olarak gözlemlemeye yetmeyeceği kadar uzun yıllar içerisinde gerçekleşmekte ve varılacak sonucun tahmin edilemediği, belirsiz bir süreci konu almaktadır.

Veblen, Darwin'in biyolojik evrim yaklaşımını ekonomi bilimine uyarlamayı amaçlamış, böylece evrim anlayışının iktisadi davranışları ve sosyal davranışları etkilemesini hayatın doğal bir parçası olarak kabul etmiştir. Basitçe güçlü ve çevreye uyum sağlama yetenekleri daha gelişmiş olanların ayakta kalıp, yaşamlarını devam ettirebildiği, çevreye uyum sağlayamayanların ise tarih sahnesinden silindiği Darwinyen süreci Veblen, toplum ve kurumlar için adapte etmiştir.

Veblen'e göre Darwinizm sadece biyolojik evrim teorisi değildir, ortaya çıktığı dönemde tüm disiplinleri etkilemiştir; ana akım iktisadın dışında kalan çeşitli yaklaşımlar evrim anlayışının ekonomiye, kurumlara ve üretim faktörlerine de uygulanabileceğini savunmaya başlamış, felsefe, sosyoloji, psikoloji ve iktisat gibi bilimler evrim konusunu kendi çalışma disiplinlerine adapte etmiştir. Darwin'in evrim anlayışını benimseyen Veblen'e göre ekonomide herhangi bir son veya optimal sonuç bulunmamaktadır. Dolayısıyla zamansal ilerleme sadece "modern" sonuçlar doğurmamaktadır.

Filmin anlatımında da böyle bir anlayış hakimdir. Üretimde makineleşmenin artması toplumun her kesimi için olumlu sonuçlar doğurmamış, modern zamanların sermaye sahipleri üzerinde olumlu etkileri olmuşken, işçiler için ise aynı olumlu sonuçları ortaya çıkarmamıştır. Fabrikaların yeni teknolojilere adapte olarak üretim maliyetlerini azaltması sonucu, küçük atölyelerin üretim faaliyetlerine engel olması, kendi işinin patronu olan ustaları işinden etmiş ve fabrikalarda çalışmalarını zorunlu kılmıştır. Böylece daha önce bağımsız çalışan kişilerin ücretli olarak istihdam edilmesine neden olmuş, toplumsal statülerin değişmesine ve ekonomik ilişkilerin farklılaşmasına yol açmıştır. Sonuç olarak toplumun geçirdiği evrim sonucu varılan "Modern Zamanlar" yeni yatırımcılar ve fabrika sahipleri için farklı ustalar ve işçiler için farklı sonuçlara yol açmıştır.

Evrim anlayışının sadece bireyleri değil kurumları da etkilediğini düşünen Veblen'e göre "Sosyal evrim, düşünce alışkanlıklarının yaşam ile uyumlu koşullarının etkisiyle seçici şekilde uyarlanması sürecidir. Düşünce alışkanlıklarının adaptasyonu kurumların büyümesini sağlamaktadır" (Veblen, 2007, 141). Veblen'e göre ilkel dönemlerde toplumdaki her kişinin üretkenlik açısından bir rolü varken, daha sonraki dönemlerdeki "gelişmelerle" birlikte toplum içerisinde farklılıklar ortaya çıkmış, bir grup zenginleşirken diğer grup daha zor şartlarda yaşamaya başlamıştır. Modern Zamanlar filminde, fordist üretim tekniklerine geçilmesi, bireylerin üretkenlik faaliyetlerini sınırlayarak ürettikleri ürüne yabancılaşmalarına, Veblen'in deyişiyle ustalık güdüsü ile yapılan üretim faaliyetlerinin kar odaklı yapılar hale gelmesine yol açmıştır.

Evrim konusunu çalışmalarına konu eden Marx da, toplumun yaşadığı sınıf çatışmaları sonrasında ortaya çıkması mümkün yapıları incelemiş ve Veblen'in aksine varılacak sonuçların kısa sürede ortaya çıkacağını ve bu değişimin doğrudan gözlemleneceğini düşünmüştür, dolayısıyla Darwin'in evrim anlayışının ucu açık, belirsiz, tahmin edilemeyen yapısını reddetmiştir. Marx'ın bu anlayışı onu Darwin'in evrim teorisi yerine daha çok devrimci bir yapı sergileyen anlayışa itmiştir (Araz Takay, 2009, 11). Bunun yanı sıra Marx, Darwin'in Teorisi'nin aksine toplumsal değişim sonunda varılabilecek en üst noktanın komünizm olduğunu savunmuş ve bu sonuca evrim anlayışının kendi kendine işleyen uzun vadeli yapısından ziyade kitleleri harekete geçirecek bir devrimin neden olacağını düşünmüştür. Filmde fabrikadaki patronların işçilerin verimliliğini

arttırmak için oldukça yoğun ve uzun saatler çalıştırılmaları, Marx'ın deyimiyle emek sömürüsü vurgulanmış, makineleşmenin beraberinde işsizlik getirdiği gösterilmiş, sendikaların yönlendirmesiyle grevlerin ve sokak hareketlerinin ortaya çıkması gösterilmiştir; ancak büyük bir devrim gerçekleşmemiştir.

Veblen, Marx'ın devrim anlayışının aksine işçilerin üretim faaliyetlerinde bilinçli olarak yavaşlatmaya gitmesini önermiş ve mühendislerin önemini vurgulayan bir düşünce geliştirmiştir.

3. Veblen'in İktisat Literatürüne Katkıları

3.1. İnovasyon ve Teknoloji

Chaplin, Modern Zamanlar filminin prodüksiyon öncesi döneminde bizzat Henry Ford ile tanışmış ve endüstride yeni kullanılmaya başlayan üretim bandını incelemiştir. Henry Ford'un, "T Modeli" olarak adlandırılan tek tip ve siyah renkli otomobilleri üretirken kullandığı montaj hattı o dönemin giderek yaygınlaşan organizasyon biçimi haline gelmiştir. Otomobillerin siyah renkli üretilmesinin arkasındaki neden ise; siyah boyanın maliyet açısından en uygun boya olması değil; en hızlı kuruyan renk olmasıdır. Fordist üretim sistemi, hızın ön planda tutulduğu, kitlesel üretim odaklı makinelerin yoğun olarak kullanıldığı, emek verimliliğinin arttırılmaya çalışıldığı bir üretim modelidir.

Üretim faaliyetinin tüm aşamalarının planlandığı, otomatik olarak ilerleyen bantlarda her işçinin kendi işinde uzmanlaşmasının esas alındığı modelde işçiler kendi sorumluluklarının dışında, başka bir üretim faaliyeti ile ilgilenmemekte hatta bazen ne ürettiklerini dahi bilmemektedir. Üretimdeki bu yabancılaşma ve üretimin hızlandırılması için yapılan baskılar Chaplin'in oynadığı karakterin fabrika çarkları içerisinde kaybolması ile görselleştirilmiştir.

Filmin çekildiği dönem büyük teknolojik yeniliklerin gerçekleştiği, üretim organizasyonu açısından inovasyonların gerçekleştiği, kitlesel üretimin başladığı zamanlardır. Bu dönüşümün arkasında bir dengeden diğere geçilmesinde, konjonktür dalgalarının ve ekonomik krizlerin baş göstermesinde teknoloji etkin bir rol oynamaktadır. Filmde teknolojik gelişme genellikle eleştiri unsuru olarak kullanılmış, emeğin verimliliğini arttırmak adına otomatik besleme makinesi icat edilmiş, işçilerin mola vermelerinin önüne geçilmeye çalışılmıştır; ancak teknolojik ilerleme doğru kullanıldığı takdirde ekonomik gelişimin önünde bir engel değil; aksine gelişimin tamamlayıcı bir unsurdur. Gandhi 1931 yılında Chaplin ile görüşmesinde modern teknolojinin reddedilemeyecek bir unsur olduğu dile getirmiştir; (Gandhi, 1971) "Makinelere karşı değilim; ancak bir adamın işini aldığına buna katlanamıyorum." Dolayısıyla teknolojinin kendisi değil, nasıl kullanıldığı önem arz etmektedir.

Teknoloji ve inovasyonun önemini vurgulayan Schumpeter ise, konjonktür dalgalarını ekonominin girişimcilerin ortaya çıkardığı inovatif faaliyetlere ve teknolojilere uyumluluk sürecinde gerçekleşen daralma veya coşkunluk dönemleri olarak düşünmüştür (Araz Takay, 2009, 18). Schumpeter'a göre teknolojik gelişmelerle birlikte ortaya çıkan değişimlere uyum sağlayan ve bunları içselleştiren şirketler, gelişimin bir parçası olup ömürlerini sürdürürken teknolojiye uyum sağlayamayan şirketler ise tarih sahnesinden silinmektedir. Teknolojiye uyum sağlayamayan şirketlerin yıkılış sürecini "yaratıcı yıkım" ile kavramsallaştıran Schumpeter, bu savıyla, Darwin'in doğal seçim düşüncesinin sosyal bilimlerde önemli bir temsilcisi konumuna yükselmiştir. İnovasyon yapabilecek gücü olmayan ve el emeğini kullanarak üretim yapan küçük atölyeler ise Sanayi Devrimi'nin gerçekleştiği yıllarda ortadan kalkmaya başlamıştır.

Veblen'e göre teknoloji, deneyim ve mühendisler üretim sanayisinin vazgeçilmezleridir (Veblen, 2011, 71). Veblen teknolojik gelişimi kişilerden ziyade topluma bir değer olarak yüklemiştir; çünkü bilgi kümülatif bir şekilde ilerlemektedir ancak; mühendislere ayrı bir önem vermiş, kurumların ve toplumun gelişiminde özel bir önemi olduğunu düşünmüştür; çünkü üretim mühendislerin bilgisi ve denetimi olmadan yapılamamaktadır. Veblen'e göre üretim tarafında görev alan mühendis ve işçi sınıfı, sanayi kaptanlarının maksimum kar hedefinin aksine toplumun refahının artması adına üretim düzeyini maksimize etmeyi böylece fiyatların düşürülmesini amaçlamaktadır.

Veblen'e göre, mühendislerin önemlerinin artması ve işçiler ile işbirliği yapmalarıyla sanayi kaptanlarını sistem dışına itebilecek güce sahip olacaktırlar. Bu yönüyle Marx'a yaklaşan ve oldukça devrimci bir analiz yapan Veblen'e göre işe gelmeyen mülk sahiplerinin mülkiyet üzerindeki hakkı da tartışmaya açılmalıdır. Sanayinin kaptanlarının mülk üzerindeki hakkı tartışmaya açıldığında sistemi etkilemenin ve hakları elde etmenin yolu "Ülke sanayi sisteminin genelini iş yapamaz duruma getirmeye yetecek kadar" (Veblen, 2011, 84) karşı sabotajdan geçmektedir. Karşı sabotaj ya da diğer anlamıyla tüm mühendis ve işçilerin birleşerek büyük bir grev ile birlikte fabrikaların üretim yapmasına engel olması, sanayi kaptanlarının karlarının sifıra inmesine ve mülkiyetlerinin artık bir anlam ifade etmemesine yol açacaktır.

3.2. İçgüdüler ve Profesyonel Yöneticiler

Modern Zamanlar'ın fabrikada geçen bölümlerinde, firma sahipleri ve yöneticiler tıpkı Veblen'in analizinde olduğu üzere birbirinden ayrılmıştır. Üretim süreçlerinin denetleyicisi olarak profesyonel yöneticiler çalışmakta, sermayedarlar ise gözlemci görevi üstlenmekte, maksimum kar hedefiyle hareket etmekte ve reel üretim faaliyetlerinden uzaklaşarak finansal piyasalarda faaliyet göstermeye başlamaktadır. Filmde de sermayedar üretim sürecini sadece gözlemlemekte ve profesyonel yöneticilere talimat vererek üretimin artırılmasını sağlamaktadır.

Profesyonel yöneticiliğin ortaya çıkması, sermayedarların üretim faaliyetlerinden çekilmesi ile gerçekleşmiştir. Profesyonel yöneticilikten önce üretim faaliyetleri daha çok amatör ruhla yapılmakta ve içgüdülerin önemi daha fazla önem taşımaktaydı. Çok yönlü bir ekonomist olan Veblen, ekonomik davranışların sosyoloji ve psikoloji bilimlerinden faydalanılarak daha kolay anlaşılacağını düşünmüştür. John Dewey ve William James'in psikolojiyle ilgili teorilerini incelemiş ve bunlardan etkilenmiştir (Latsis, 2006, 5). Çalışmalarında alışkanlık, içgüdü, kültür ve sosyal faktörler gibi insan davranışlarının şekillenmesini sağlayan birçok kavramı analiz etmiş ve ekonomi teorisi ile ilişkilendirmeye gayret etmiştir.

Üretim ve tüketim davranışlarında ekonomik kurumların, sosyal çevrenin ve içgüdülerin etkili olduğunu düşünmüştür. Tarih boyunca insanlık tarafından edinilen tecrübeler, alışkanlıklar ve içgüdüler birikimli olarak ilerleyerek insan davranışlarını şekillendirmiştir. Veblen'e göre insanoğlunun temelde iki tip içgüdü bulunmaktadırlar: Basit ve karmaşık (Barnett 2017, 542). Basit içgüdüler aslında insana özel olmayan tüm canlılarda görülebilecek açlık, öfke, cinsellik, üreme, nefret, beslenme, işbirliği gibi içgüdülerdir. Bunlara sahip olmak insanları diğer canlılardan ayırmazken, bireyde oluşumu kalıtsal özellikler ve gen aktarımı sayesinde gerçekleşmektedir. Karmaşık içgüdüler ise, basit içgüdülerin aksine zamanla değişmekte, dolayısıyla değişen çevresel koşullara uyum sağlayarak insan davranışlarının da şekillenmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla karmaşık güdülerin tıpkı basit güdüler gibi temelinde kalıtsallık ve gen aktarımı yatsa da zamanla kültürel faktörler tarafından şekillendirilmiş ve değişmeye de devam etmiştir. Veblen karmaşık içgüdülerini ustalık, ebeveynlik, güzellik, oyun ve merak olarak sıralamıştır.

Veblen'e göre üretim faaliyetinin arkasındaki güdü ustalık güdüsüdür. Ustalık içgüdü, bireyleri etkin işe yönlendirmekte ve zamanlarının boşa harcanmasından kaçınmayı tarif etmektedir (Jones, 2010, 32). Merak içgüdü ise insanlığın gelişmesinin temelinde yatan teknik yeniliklerin kaynağıdır (Anderson, 1933, 603).

El işçiliğinin hakim olduğu dönemde, atölye sahipleri küçük bir miktarda ve kaliteli üretim yapmaktaydı. Bu iş onlar için zanaat olarak kabul edilmekte ve üretimin arkasındaki esas güdü ustalık güdüsü olup, kar elde etmek ikinci plandaydı. Makineleşmenin sistem üzerindeki hakimiyetini arttırmasıyla birlikte, üretim hacminin büyümesi, krediye erişim imkanlarının artması, büyük miktarlardaki sermayenin temini, kitlesel üretime yol açmıştır. Endüstrinin gelişmesiyle birlikte, ilkel dönemlerde ustalık içgüdüyle üretilen, dolayısıyla üretimde kullanılan araç ve gereçlere sahip olunan dönemden kitlesel üretime geçildikçe üretimde kullanılan araç-gereçlerin mülkiyeti, üretimle fiili bağlantısı bulunmayan iş adamlarına ve şirketlere geçmiştir.

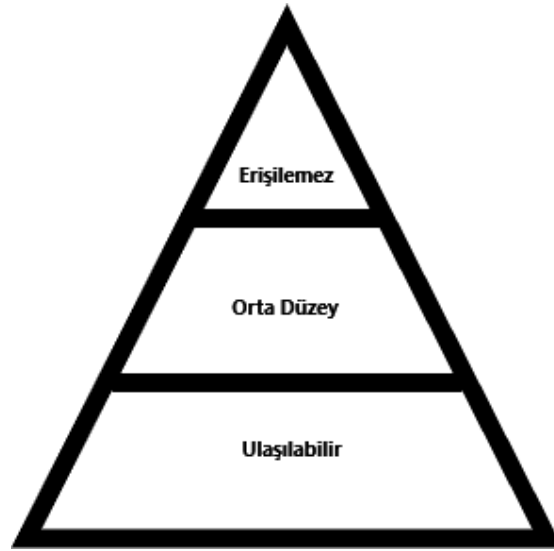
İş adamları el işçiliği çağının aksine işletmenin üretim faaliyetlerini gerçekleştirmek üzere profesyonel yöneticiler istihdam etmeye başlamışlar (Jo, Henry, 2005, 25) ve üretim ile ilgili

doğrudan ilişkilerini ortadan kaldırmışlardır. Sanayinin kaptanları olarak nitelendirilen bu kişiler daha önce ustalık içgüdüleriyle üretim maksimizasyonu peşinde koşan kişilerken, makine çağının başlaması ile birlikte 19. Yüzyılın başlarında teknolojik ilerleme hedeflerini kaybetmişler ve kar odaklı bir üretim biçimine geçmişlerdir. Profesyonel yöneticiler ise sanayi kaptanlarının istihdam ettiği üretim organizasyonunu düzenleyen, maksimum kar hedefini gerçekleştirmek adına emek verimliliğini arttırmaya ve organizasyonun sorunsuz işlemlerini sağlamaya çalışan kişiler olmuştur.

3.3. Gösterişçi Tüketim ve Aylak Sınıf

Filme dair önemli detaylardan biri, gelir eşitsizliği vurgusu ve hane halkı tüketim davranışlarıdır. Bir tarafta işsizlik ile yüzleşen diğer tarafta lüks evlerde yaşayan insanlar ve onların tüketim davranışları sergilenmektedir. Kükreyen yirmiler olarak adlandırılan dönemde tüketim çılgınlığı yaşanmış ve bu durum “Amerikan Rüyası” olarak adlandırılmıştır ancak; bu rüyayı toplumun her kesimi görmemiştir. Filmde, işsiz kalan “küçük serseri” karakteri daha önce bir nedenle kaldığı hapisaneye geri dönmeye çalışmakta; çünkü temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamamaktadır. Hapishaneye gitmek için seçtiği yöntem ise, lüks bir restoranda yemek yemek, kaliteli bir puroyu büfeden almak ve kendini yakalatmaktır.

Chaplin’in canlandırdığı karakter, kendini güzel bir evin bahçesinde yemek yerken hayal etmekte ve onların tüketimine öykünmektedir. Gelir eşitsizliği artmışken, toplumu oluşturan bazı grupların tüketim kalıpları değişmeyip lüks tüketimlerini sürdürürlerken, kötüleşen ekonomik koşullar ise fabrikada çalışan kişileri işinden etmiş, kimi yasadışı işlere yönelirken kimi de açlık sınırında kalmış ve işinden olmayan kişilerin tüketimlerini öykünmeye başlamışlardır. Mal ve hizmetlerin talebinde, serveti fazla olan kişilere öykünmek ve ayrıcalık sosyal bağlantılar kurma ihtiyacı yatmaktadır. (Karoui, Romdhane, 2018, 2) Bu durumun arkasında yatan güdüyü Duesenberry (1949) “Jones’lara ayak uydurmak” olarak kavramsallaştırmıştır.

Kaynak: Allérès, 1995 Aktaran (Olorenshaw, 2011, 75.)

Şekil 1: Malların Sınıflandırılması

Geçim derdiyle çalışmayan, sadece statü sağlamak adına işlerinin başında yer alan ve gelirleri soylu ailelerinden miras olarak kalan, toprak ve arazilerden rant elde ederek veya devletin yönetim sınıflarında yer alarak yaşayan kişileri Veblen aylak sınıfı olarak nitelendirmiştir. Alışkanlıkları, tüketim harcamaları, giyimleri gibi bir çok dışa yönelik faaliyetleriyle bu gruba dahil olan bireyler, üst sınıfa ait olduklarını göstermeye ve toplumda bu yönleriyle saygı kazanmaya çalışmıştır. Toplumun diğer kesimleri ise, aylak sınıfın tüketimlerine öykünmektedir.

Aylak Sınıf, piyasada az bulunan, maddi değeri yüksek ve kolayca elde edilemeyen lüks malları

satın alarak kendilerini farklılaştırmaktadır. Lüks mallar da, Allérès (1995)'e göre kendi içerisinde fiyat olarak farklılaşmaktadır. Lüks kabul edilen bir otomobil ile başka bir eşi olmayan sanat eserinin yarattığı etki farklı olmaktadır. Veblen'e göre "erişilemez mallar" sadece aylak sınıfın sahip olabileceği malları temsil etmektedir ve bu ürünler genel olarak miras ile kalan antika değeri olan ürünleri kapsamaktadır. Dolayısıyla bazı lüks mallar ne kadar zengin olursa da elde edilemeyebilmektedir.

Veblen'e göre aylak sınıf özel mülkiyetin gelişmesiyle ortaya çıkmıştır. Aylak sınıfın mülkiyetini sağladığı mallar sayesinde gösterişçi tüketimi daha etkili yapmaya başlamıştır. Veblen'in (2005, 34) ifade ettiği gibi "Mülkiyet, onlara sahip olan kişinin, grubun geri kalanına sağladığı gücün kanıtı olmaya başlamıştır." Mülkiyet haklarının gelişmesiyle birlikte, mülkiyet kavramı saygınlığın bir göstergesi olarak görülmeye başlamış ve toplum içindeki maddi rekabeti arttırmıştır. Toplumun ihtiyacının karşılanması veya geçimlik ücret için yapılan işler ise rekabet şartlarında mülk edinmek için yapılır hale gelmiştir.

Veblen'e göre aylak sınıfın içerisinde yer almaya maddi imkanı olmayan alt sınıf ise; köleler, işçiler ve kadınlardan oluşmaktadır. Bu grup el işçiliği, endüstri vb. faaliyetlerde istihdam edilmektedir (Veblen, 2005, 20). Bu faaliyetlerin ortak özelliği yaşamak ve geçinmek için gerekli ihtiyaçların karşılanması adına maddi karşılığın direkt alındığı işlerdir. Kişi çalışıp ücretini almakta, bunun dışında işletme veya dönemin şartlarına göre toprak, fabrika vb. üzerinde herhangi bir sahiplik iddia edememektedir.

4. Kriz

4.1. The Bond ve Büyük Buhran

Amerika Birleşik Devletleri I. Dünya Savaşı'na 1917 yılına kadar direkt dahil olmamış itilaf devletlerine silah satmıştır; ancak batırılan bir yolcu gemisi sonucu savaşa direkt olarak dahil olmuştur. ABD Devleti, savaş harcamalarını finanse etmek adına bu dönemde "liberty" tahvillerini halka arz etmiştir. 1918 yılında liberty tahvillerinin reklamını yapmak adına Chaplin Amerikan Devleti'nin talebiyle The Bond adında kısa bir propaganda filmi çekmiştir. Kısa filmin bir sahnesinde Chaplin'in yanında liberty tahvillerinin satışı yapılmakta solunda ise sanayi sektörünü temsilen işçi yer almaktadır. Chaplin parası karşılığında tahvil aldıktan sonra, tahvil ücreti direkt olarak sanayiye aktarılmakta, sanayideki işçiler ise bu yatırım karşılığında silah yaparak askerlere vermektedir ve askerler Alman İmparatoru II. Wilhelm'e karşı savaşmaktadır.

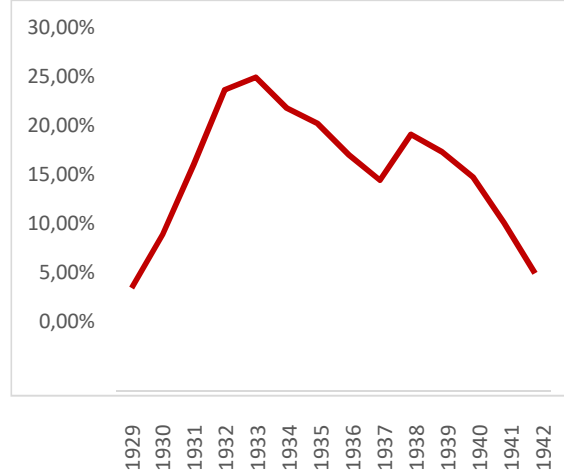
Devlet tahvillerinin bu şekilde yaygınlaşması finansal alandaki etkinliği arttıran nedenlerden biri olmuştur. Tahviller sayesinde üretim artışının gerçekleştiği, istihdamın arttığı algısı yaratılmış ve bu durum özel şirketlerin de hisse senetleri sayesinde yatırımlarını ve finansal araçlar sayesinde kazançlarını artırma imkanı sağlamıştır. Borsanın etkin olarak kullanılması yatırım şirketlerini de etkilemiş, sermaye yetersizliği ortaya çıktığında kendi hisse senetlerini alarak veya diğer şirketlerle birleşerek hisselerin değerlerini arttırmaya başlamışlardır. (Apak, 2009) Reel sektörün daralıp, finansal sektördeki işlem hacminin artmasının bir diğer nedeni de Amerikan Merkez Bankası'nın faizleri düşük tutması ve borsa kazancını özendirme olmasıdır.

Borsada yatırım yapmak isteyen kişilerin yatırılan paranın on katı değerinde hisse senedi alabilmesine imkan sağlayan marj sistemi, toplumun her kesiminden kişilerin hisse senetleri almasına olanak sağlamıştır. Bankaların ve aracı kurumların kolaylıkla kredi vermesi de hisse senetleri talebini arttırmıştır; ancak borsa hacminin artması, büyük şirketlerin reel üretim faaliyetlerinden uzaklaşması ve spekülasyon alımlar ekonomiyi kırılgan hale getirmiştir.

Chaplin, Büyük Buhran'dan direkt olarak etkilenmemiştir; çünkü krizden bir yıl önce tüm hisse senetlerini satmıştır. Buna rağmen sosyal konulara oldukça duyarlı olması, grevlere, ayaklanmalara ve kitlesel işsizliklere tanıklık etmesi belki de daha önce propaganda filmi çekmesi "Küçük Serseri" karakterinin oluşumunda etkili olmuştur. Modern Zamanlar filminin ikinci kısmında ekonomide bozulmalar görülmekte, işçiler grev yapmakta ve ayaklanmaktadır. Chaplin makineleşmeyi eleştirip krizlerin sonuçlarını gösterse de yaşanan krizin ve işsizliğin nedenlerine dair açıklamalara filmde yer

vermemiştir. Krizler ve konjonktür dalgaları üzerine çalışmalar yapan Veblen ise 1929 Buhranı'ndan önce çalışmalar yapmış, reel sektör ve finansal sektörü birleştirerek analiz gerçekleştirmiştir.

1929'da gerçekleşen kriz sonrası finansal piyasalar çökmüştür. Hisse senedi alımı için borç veren aracı kurumlar borç vermemeye hatta borçların tahsil edilmemesi durumunda kişilerin sahip oldukları hisse senetlerini satmaya başlamışlardır. Finansal alanda başlayan kriz, reel sektör üzerinde etkilerini göstermiş, sanayi üretimi daralmış ve bunu takiben 1933 yılında Amerika Birleşik Devletleri'ndeki her 4 işçiden biri işsiz kalmıştır.

Kaynak: Gene (1983, s. 488)

Şekil 1: Büyük Buhran Sonrası ABD İşsizlik Oranları

4.2. Veblen ve Kriz

Modern zamanlar olarak nitelendirilen dönemlerde sadece sanayi devrimi gerçekleşmemiş, aynı zamanda firmaların tahvilleri ürün yeniliği olarak ortaya çıkmış günümüzde ise, aşırı menkulleşme, future ve faiz oranı swapları, banka ve firmalara krediye ulaşmada kolaylık sağlamıştır. Veblen, henüz finansal sektörün bu denli gelişmediği ve finansal araçların çoğalmadığı bir dönemde sermaye piyasalarının mal piyasaları üzerinde hakimiyetinin olduğu, kredilerin önemini vurgulayan bir konjonktür teorisi geliştirmiştir.

Veblen finansal kapitalizm döneminde endüstriyel üretimin kontrolünün finans sektörünün eline geçtiğini düşünmüştür (Veblen, 1921, 41) ve bu durumu “büyük ölçekli şirketlerin finansmanı endüstriyi kontrol eden faktör haline gelmiştir” (Veblen, 1921, 38) diyerek özetlemiştir.

“Eski düzen durumunda endüstri ve ticaret geçim kaynağıydı; yeni düzende ise kar anlayışı ile yönetilmektedir. Eski düzende endüstriyel sürecin yeterli veya yetersiz çıktığı iyi ve kötü zamanlar vardı. Sonraki zamanlarda iş süreci yeterli kar ve yetersiz kar oranı verdiği için iyi ve kötü zamanlar olmuştur. Refah artık öncelikli olarak iş dünyasının refahı anlamına gelmektedir; oysa eskiden endüstriyel yeterlilik anlamına geliyordu” (Veblen, 1904, p. 178).

Şirketler endüstriyi kontrol gücüne erişirken, onları bu güce eriştiren ise bankalar olmuştur. “Kurumsal finansman alanındaki hiçbir büyüme yatırım bankalarının fonları ve izinleri olmadan yapılamaz” (Veblen, 1921, 47). Kapitalizmin bu gelişme sürecinde oligopolistik, uluslararası şirketlerin toplum üzerinde büyük güce kavuşması, sıradan insanın yaşam şartlarını belirler hale gelmiştir.

Üretken faaliyetlerinden çok ticari faaliyetlerin ve finansın öne çıktığı modern kapitalizmde kredilerin kullanımının üretken faaliyetlerden çok spekülative amaçlara hizmet ettiğini vurgulayan Veblen'e göre şirket yöneticileri reel üretim faaliyetlerini ana amaçları olarak görmemeye başlamışlardır. Finansal krizlere yol açan spekülative faaliyetler, şirketlerin kazançlarının olduğundan

daha yüksek gösterilerek daha fazla yatırım çekme şeklinde tezahür etmiştir.

Veblen'in geliştirdiği konjonktür teorisinde firmalar önem arz etmektedir. Ana akım teoride firma üretim fonksiyonunu gerçekleştirmek girdileri çıktılara çeviren ve kar maksimizasyonu hedefleyen bir yapıdan fazlası değildir. Veblen'in firma teorisinde ise, firma rakip işletmelerin rekabeti nedeniyle ayakta kalabilmek ve büyüebilmek için stratejik faaliyetler peşinde koşmaktadır. (Jo, 2018, 4). Ortodoks teoride olduğu gibi firmanın üretim düzeyi sadece kıt kaynaklara ve teknolojiye bağlı değil denetçilerin ve yöneticilerin kararlarına bağlı olmaktadır. Firmalar kar maksimizasyonu hedefi dışında fiyatların, ücretlerin, faiz oranlarının, enflasyonun ve piyasanın kontrolünü sağlamaya çalışmaktadır.

Firmaların sermaye yapısı; piyasa paylarını, üretim faaliyetlerini ve karlılığını etkilemektedir. Veblen, analizlerinde sermaye için bir ayrıma gitmiştir. Bu ayrıma göre endüstriyel sermaye ve işletme sermayesi birbirinden farklıdır. İşletme sermayesi şerefîyeyi de içine dahil etmekte ve krediler endüstriyel sermaye ve endüstriyel olmayan mülklerin teminat olarak gösterilmesiyle elde edilmektedir. (Wray, 2012, 304) Kısaca işletme sermayesi endüstriyel araçların ve şerefîyenin kullanım haklarından oluşmaktadır (Veblen, 1958, 65).

Şerefîye, sahiplerine karlılık sağlayan; ancak toplumun geri kalanı için fayda getirmeyen, marka, telif hakları, patentler ve itibar düzeylerini kapsamaktadır (Veblen, 1958, 139). Şirketler şerefîyelerini arttırmak adına kurumsal sosyal sorumluluk projeleriyle müşterilerine ve toplumun geri kalanına değer verdiklerini ve halktan bağımsız olmadıklarını vurgulamak istemektedir. Böylece müşteri gözünde farkındalık oluşturmaya dolaylı yoldan ise reklamlarını yapmaya çalışmaktadırlar.

Ticari itibarlarını arttırmayı hedefleyen şirketler bu yolla ürünlerini daha yüksek fiyata satma imkanı bulmasının yanı sıra bankalardan daha düşük faizli kredi elde etme imkanı sağlamaktadır. Dolayısıyla şirketler, şerefîye kavramına özel bir önem vererek varsayımsal kazanç kapasitelerini arttırmaya çalışmaktadır. Veblen'e göre şirketlerin varsayımsal kazanç kapasitesi gerçek kazanç değerinde konjonktür dalgaları, gelecek tahminleri, piyasadaki algı ve bilgi düzeyine göre farklılaşmaktadır. Varsayımsal kazanç kapasiteleri yüksek olan şirketlerin finansal varlıkları değerlendirirken, bunları borsalarda yüksek fiyattan satmaları kolaylaşmaktadır; çünkü yükselen varsayımsal kazanç kapasitesi gelecekte kazançların artacağı anlamına gelmektedir. Şirketlerin cari kazanç kapasitelerini bilmeden yatırım yapan kişilerse yanıltılmaya açık hale gelmektedir.

Şirket yöneticileri cari ve varsayımsal kazanç kapasitesi arasındaki farkı varsayımsal kazanç kapasitesinin lehine arttırdığında çıkarını da maksimize etmiş olmaktadır (Baş Dinar, 35). Şirket bu çıkarını ise şirket varlıkları üzerinde manipülasyona giderek, spekülasyon oluşturarak gerçekleştirmektedir. Cari kazanç kapasitesi bugünkü geliri ifade ederken, şirket yöneticileri ise varsayımsal kazanç kapasiteleri ile ilgilenmektedir. Bunun nedeni, gelecekte karlılığı artacak firmalara yatırım çekmenin kolay olması ya da şirketlerin varlıklarını piyasalarda yüksek fiyattan satma imkanı sağlamasıdır. Varsayımsal kazanç kapasitesinin şirketlere bu imkanı sağlaması ise, şirket hesaplarının dolayısıyla varlıklarının spekülatif faaliyetlere açık olmasına neden olmaktadır.

Veblen'in şirket finansmanı, finansal açıdan kırılganlık ve istikrarsızlığın yanı sıra, borçlanma- deflasyona neden olan kaldıraç, belirsizlik, taklit etme ve yenilik içeren kurumsal adaptasyon sürecidir. Şerefîyesi yüksek bir firma finansal açıdan başarılı kabul edilirken, likit paraya ulaşması da kolay olmaktadır. Şirketlerin kredi talebinde bulunmasının genel olarak iki nedeni bulunmaktadır. İlk olarak üretim imkanlarını arttırmak, geçici parasal sıkıntıları ortadan kaldırmak, ikinci olarak ise reel üretim faaliyetlerinin yanında finansal faaliyetlerde bulunmak adına şirketler kredi talep edebilmektedir. Şirket kredi kullanarak sermayesini arttırmakta, aynı zamanda bu sermaye ile kendi yatırımlarını da finanse etmektedir. (Cornehl, 2004, s.35).

Varsayımsal kazanç kapasitesi yükseldiğinde kredi ve hisse senedi piyasalarında işlem hacmi artmaya başlamakta, şirketler sermayelerini bu piyasalarda değerlendirirken, kredilerin hacmi büyümekte, endüstri ve işletme sermayesi arasındaki fark artmaya başlamaktadır; (Wray, 2009, 811) çünkü bankalar aracılığıyla piyasaya kredi olarak verilen paranın mal karşılığı yoktur. Endüstri sermayesi ile işletme sermayesi ayrımına dikkat çeken Veblen'e göre endüstri sermayesi şirketlerin maddi varlıklarının değerini işaret ederken, işletme sermayesinin değeri ise şirketlerin mal karşılığı olmayan; ancak bilançolarına ve kazanç kapasitelerine göre değişen finansal varlıklarının piyasada

değerinin belirlenmesiyle oluşmaktadır.

Dillard'ın (1980) belirttiği üzere Veblen'in parasal düşüncesi, yatırımın kar için yapıldığıdır. Kredi, bono ve hisse senedi gibi araçlar iş adamlarının şirketlerini büyütmek ve piyasaları kontrol etmek için kullandıkları önemli araçlardır (Argitis, 2013, 30) ve bunlar toplumun servetini arttırmak için değil kendi servetlerini arttırmak için yapılmaktadır. Özetle, Veblen finansın kaptanlarının finansal piyasaları manipüle ederek firmalarının kazanç kapasitesini arttırmayı sağladığını düşünmektedir. Şirketlerin kazanç kapasitelerini ise şereflieleri ve finansal kaldıraçları etkilemektedir.

Veblen'e göre krizlerin oluşma nedeni borç verenler tarafından kabul edilen teminatın daha sonraki dönemdeki paraya çevrilmesi ve tahvillerin satışı arasındaki uyumsuzluklardır (Veblen, 1904, 193). Refah dönemlerinde büyük kredi genişlemeleri genel fiyat düzeyini arttırırken, kriz ve depresyon dönemlerinde kredilerin daralması genel fiyat düzeyinin düşmesine neden olmaktadır (Veblen, 1905, 461) ya da fiyatların artmasını kredilerin genişlemesi takip etmektedir. Sonuçta bu iki değişken arasında aynı yönlü bir ilişki bulunmaktadır; ancak kaldırıcın aşırı kullanımı makineleşmenin artmasına yol açarak fiyatların düşüşüne neden olmaktadır. Bu durum firmaların varlıklarının beklenen getirilerinin düşmesine böylece likidite problemlerine yol açacaktır. Varsayımsal kazanç ile gerçek kazanç arasındaki farkın açıldığı durumlarda, ödeme gücünün ortaya çıkarak likidite problemlerinin görülmesine yol açmaktadır. Likidite sıkışıklığı kaldırıcı oranlarının düşmesine kar beklentilerinin değişmesine, reel ve finansal varlıkların nakde çevrilmesi yönünde baskı oluşturmasına yol açarak borç deflasyonuna neden olabilmektedir (Argitis, 2013, 32).

5. Sonuç

Modern Zamanlar, Büyük Buhran öncesi dönemin toplumsal dönüşümünü, teknolojinin yol açtığı kitlesel üretim faaliyetlerini, küçük atölyelerin yerini alan büyük fabrikalardaki profesyonel yöneticiliğe geçişi resmetmiştir. Kriz sonrası artan işsizlik oranlarının yanı sıra, gelir eşitsizliğinin getirdiği toplumsal sınıf ayrımı gözler önüne serilmiştir.

Thorstein Veblen, Büyük Buhran'a kadar olağan kabul edilen ekonomik krizlerin nedenlerine dair çalışmalar yapmış, finansal sektörün henüz gelişmediği bir dönemde şirketlerin reel üretim faaliyetlerine hükmeden sermaye piyasalarının baskın olduğu ve kredilerin önemini vurgulayan bir konjonktür teorisini geliştirmiştir. Ayrıca ana akım iktisadın çalışma alanına dahil olmayan, sosyoloji, antropoloji, psikoloji gibi bilimlerden faydalanarak kurumları, evrimi, içgüdüleri, gösterişçi tüketimi, aylak sınıfı ve büyük şirketlerdeki üretim tekniklerinin değişimini çalışan, yönetici, patron ayrımı yaparak analiz etmiştir.

Veblen Modern Zamanlar'dan önce geliştirdiği konjonktür teorisine, toplumun davranış biçimlerini analiz etmiş, gösterişçi tüketim ve Büyük Buhran öncesi gerçekleşen aşırı harcama toplumunu eleştirerek, aşırı finansallaşmanın krizlere yol açacağına ön görmüştür. Modern Zamanlar filmi ile Veblen'in işçiler, toplum, üretim biçimleri, profesyonel yöneticiler ve gösterişçi tüketim üzerine savunduğu düşünceler somutlaşmış ve daha çok anlam kazanmıştır.

Sonuç olarak farklı alanlarda da olsa dönemlerinin ilgi çeken iki ismi kriz öncesi dönemi çeşitli açılardan benzerliklerle irdelemiş, toplumun yapısını, tüketim harcamaları ve altında yatan nedenleri ayrıca bugün yaşanmaya devam etmekte olan krizlerin arkasında yatan nedenleri yıllar öncesinden gözler önüne sermiştir.

KAYNAKÇA

ANDERSON, K. L. (1933): "The Unity of Veblen's Theoretical System." *The Quarterly Journal of Economics*. 47(4), 598-626.

APAK, S. (2009): "1929 ve 2008 Krizlerinin Karşılaştırılması: Dünya ve Türkiye Örneği." *MUFAD Dergisi*, 41, 6-15

- ARAZ TAKAY, B. (2009): “Evrimsel İktisat ve Sosyo-Ekonomik Değişim.” Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ARGİTİS, G. (2013): “Veblenian and Minskian Financial Markets.” **European Journal of Economics and Economic Policies: Intervention**. 10(1), 28–43.
- BARNETT, V. (2017): “Veblen’s Two Types of Instinct and the Cognitive Foundations of Evolutionary-Institutional Economics.” **Journal of Economic Issues**. 51(2), 541-562.
- BAŞ DİNAR, G. (2011): “**Kapitalizmin İstikrarsızlığı. Veblen, Keynes ve Minsky.**” Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- CORNEHLS, J.V. (2004): “Veblen’s Theory of Finance Capitalism and Contemporary Corporate America” **Journal of Economic Issues**. c.38(1), 29-58.
- DAVANZATI, G. F. ve, A. PACELLA (2014): “Thorstein Veblen on Credit and Economic Crises.” **Cambridge Journal of Economics**. 38(5), 1-19.
- DİLLARD, D. (1980): “A monetary theory of production: Keynes and the Institutionalists.” **Journal of Economic Issues**. c.14(2), 255–273.
- DUESENBERY, J. S. (1962): **Income, Saving and the Theory of Consumer Behavior**. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- GANDHİ, M. (1971): “**The Collected Works of Mahatma Gandhi**”. Vol 48 (September 1931–January 1932). Ahmedabad: Ministry of Information and Broadcasting, Government of India.
- GENE, S. (1971): “Recent Unemployment Rate Estimates for the 1920s and 1930s,” **Journal of Economic History**. 43, 487-93.
- JO, T. H. (2018): “**The Institutional Theory of the Business Enterprise: Past, Present, and Future.**” MPRA Paper. v. 84036.
- JO, T.H., ve JOHN F. H. (2015): “The Business Enterprise in the Age of Money Manager Capitalism.” **Journal of Economic Issues**. 49(1), 23-46.
- JONES, E. (2010): “**The 2008 Financial Crisis and the Institutional Economics of Thorstein Veblen.**” Bitirme Tezi. University of KwaZulu Natal. Economics.
- KAROUİ, S. ve K. ROMDHANE. (2018): “Veblen, The First Marketing and Consumer Behavior Theorist.” **SSRN Electronic Journal**.
- LATSİS, J. (2006): “Machine Discipline and Technological Change: Rediscovering Thorstein Veblen's Evolutionary Theory. **Journal for The Theory of Social Behaviour**. 36(3), 225- 345
- Veblen, T. (1904): “**The Theory of Business Enterprise.**” New York: Charles Scribner and Sons.
- VEBLEN, T. (1905): “Credit and Prices.” **Journal of Political Economy**. 13(3), 460-472 Veblen, T. (1921): “The Engineers and the Price System.” Montana: Kessinger Publishing.
- VEBLEN, T. (1958). “**The Theory of Business Enterprise.**” A Mentor Book. New York: The New American Library of World Literature.

VEBLEN, T. (2005): **Aylak Sınıfın Teorisi**. çev. Zeynep Gültekin, Cumhuriyet Atay 1. bs. İstanbul: Babil Yayınları.

VEBLEN, T. (2007): **The Theory of the Leisure Class**. Oxford: Oxford University Press.

VEBLEN, T. (2011): **Mühendisler ve Fiyat Sistemi**. çev. Barış Özçorlu. Ankara: Mattek Matbaa.

WRAY, L. R. (2009): "The rise and fall of money manager capitalism: a Minskian approach." **Cambridge Journal of Economics**. v.33, 807-828.

WRAY, L. R. (2012): "The Great Crash of 2007 Viewed through the Perspective of Veblen's Theory of Business Enterprise, Keynes's Monetary Theory of Production and Minsky's Financial Instability Hypothesis." **Thorstein Veblen Economics for an Age of Crises**. ed. Erik S. Reinert, Francesca Lidia Viano. London: Anthem Press: 303-316.